

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа с Кунгуртуг Тере-Хольского района Республики Тыва

Рассмотрено:

на заседании МО

тувинского языка и литературы

Донгуй-оол Дыгый-оол У.А.

« 28» августа 2023г.

Согласовано:

Зам дир по УВР

Хурлук Хурлук Е.К.

«28» августа 2023г

Утверждаю:

Директор школы

Август-оол Л.М.

« 28» августа 2023г.

Календарно-тематические планы внеурочной деятельности по родному (тувинскому) языку
« Төрээн дылым-эртине байлаам» (5-9класс)

Кунгуртуг-2023г

«Тыва дыл» эртемнге 5-ки класска кичээлден дашкаар ажылдың календарь-темалыг планы

№	Программаны ц кезээ	Кичээлдерниц темалары	Шакт арныц саны	Кичээлдин хевири	Оореникчиниц ажыл-чорудулгазы	Ооредилге курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде), башкыга удуртулга материалдары
	Кирилде кичээл	Тыва дыл кичээлинден дашкаар болур кичээлдерниц чуруму. Дылдар	1	Кичээл таныштырылга	Кичээлдерниц сорулгазы болгаш даалгалары, болуп эртер чурумун билген турар.	Языки Азиатской части России Владимир Плунгян Постнаука https://youtu.be/chQ40BrR8h4
		Ог-бүлөвистиц дылы	1	Аас чугаа сайзырадыр	Кижиниц терээн дылы ада-иезинден дамчып келген дыл болур деп билигни шицгээтке н	Терээн дыл деп терминниц тывылганын сонуургадыр. Оске дылдарда терээн дыл деп терминниц ажыглалын сонуургадыр, чижээ англи дылда mother tongue (ие дыл), немец дылда Muttersprache (ие
	Фонетика.	Тыва дылдың ажык уннериниц онзагайы	1	Чугаа сайзырадыр кичээл	Тыва дылда чугаада ек-биле адаар ажык Үннерни ек-биле адавас ажык Үннерден ылгап билир. Бот-боттарының	Тыва дылдың турк дылдардан кол ылгалы ек- биле адаар ажык Үннер дугайында билигни делгемчидип тайылбырлаар. Чугаа агымында ек-биле адаар сестерниц шын адалгазынче кичээнгейни салыр.
		Фонетиктиг сайгарылга	1	Кичээл катаптаашкын	Фонетиктиг сайгарылга кылыр билиглерин быжыглаар	Чугаа органнарын хайгаарарын хайгаарадып еередири. Тыва дылдың ажык эвес Үннериниц орус дылдың азык эвес
		Интонация. Тыва	1	Чугаа	Интонация	Домактарның хевирлериниц аайы-биле

		дылда интонация.		сайзырадыр кичээл (аудирование элементиерлиг)	билиглерни шицгээдири	дылда чугааныц интонациязыныц ылгалын катаптаар. Орус дылда (англи дылда) чугааныц интонациязындан тыва дылда
		Дикторнуц интонациязы (тыва телевидениениц)	1	Чугаа сайзырадыр кичээл (аудирование элементиерлиг)	Тыва болгаш орус дылда интонацияныц ылгап билир, телесюжеттерни медреселдиг дыцнаары, кичээнгейлиг болуру. Сес ломакка	https://gtrktuva.ru/ ГТРК «Тыва» каналдыц кайы бир репортажын шилип ап (уругларныц назы харынга дууштур), 2-3 мин. кезээн катап -катап дыцнадып, кичээнгейлиг дыцнаар чацчылга чацчыктырар.
Лексика и фразеология		Тыва дылдыц латин алфавиди	2	Кичээл быжыглаашкы н	Латин болгаш кирил алфавиттиц ужүктерин дууштуруп билир ужурлуг, латин графикага бижээн	Латин болгаш кирил алфавиттиц ылгалдарын таныштырар. Ол уениц лексиказын сонуургадап, уениц онзагайларын тодарадып болур.
		Тыва дылдыц очулга словарьлары «Тыва - орус словарь», «Орус - тыва словарь»	1	Интерактивтиг кичээл	Дылдыц словарьларыныц ужур- дузазын билип алыр.	https://www.youtube.com/watch?v=EE_v_sEo-k 3-ку минутазындан 15 минутазынга чедир медээни керуп болур.
		Терээн черимниц аттарыныц теегузу. Тыва	3	Кичээл шинчилел	Челер аттарыныц тыптыр аргалары, ооц тайылбырын шицгээдип алыр.	Б.К. Ондар Топонимический словарь тувинского языка. - Кызыл, 2007. Тус-черниц черлер аттарыныц электроннуг словарьн класс-биле чыып

		словары.			черлерниц аттарын чыып, сактып ееренин	
		Тыва дылдыц неологизмнери	1	Кичээл шинчилел	Тыва дылга неологизмнерниц тыптыр аргалары болгаш оларның	Уругларга тыва дылда орус, англи дылдарны дамчыштыр кирип турар чаа сестерниц сайгарылгазын кылыр. Ук сестер кайы
		Антропонимнер	2	Интеграция кичээл	Улусчу ужурлар-биле холбап, ат бээр чацчыл-биле таныжар; Бодунуц ег-бҮлезиниц аттарын уткаларны	М. Кенин-Лопсан Тыва чацчыл - Кызыл, 2018 г. БелҮктээшкини кылыр аргаларны уругларга еереди билиндирер ^легерлеттинген (орус, тевҮт, еске дылдардан), чицгине тыва). Тыва маадырлыг тоолдарда ат адаар чапчылы таныштырып болуп
		Тыва дылдыц фразеологизмнери.	1	Кичээл шинчилел	Орус болгаш тыва дылдыц фразеологизмнеринде чоок, терел харылзааларны илереткен фразеологизмнерниц ылгалын тодарадып, фразеологтуг	https://www.youtube.com/watch?v=wOPIFk0mZcc Чинагийн Галсан «Болчаг шагы» 2003 ч. Кара баарывыстыц кегу, ханныг хиннивистиц ужу, эъдивистиц ҮЗҮҮ, сеегҮВҮСТҮц сыйыы - дээрге хан терел дээн утканы кергҮЗҮп болур.
	Речь, речевое общение и культура речи	Чугаа. Аас-биле харылзажыры болгаш чугаа культуразы	2	Кичээл-тренинг	Тыва дылда аас-биле чугаалажырының чугулазын билген турар. Тыва улустуц	Кижилер аразында харылзаа дээрге чҮл? Чугааныц, харылзааныц Үнезин билиндирер. Тыва улустуц культуразында аас чугааныц чурумун

					катаптап азы бар билиглерин	домактарын сайгарып болур.
		Тыва улустуц мал ажыл-агыйы-биле харылзаалыг чҮе аттары	1	Шинчилел кичээл	Тыва улустуц мал ажыл-агыйы-биле харылзаалыг чҮе аттарын дилеп, ацгы-ацгы болҮктеп ооренир. Морфологтуг сайгарылганы	Паш, аяк-сава, аъттыц дериг херексели, багларныц хевирлери, огнҮЦ дериг-херексели, мал-маганныц хар-назыныныц аайы-биле аттарын ацгы-ацгы болҮктерге чарып ооренир.
	Синтаксис. Пунктуация	Дылдыц падеж системазы	1	Т аныштыралга кичээл	Падеж деп состуц укталганын, кандыг харылзааларны коргҮЗҮп турарын тайылбырлаар (Орус, англи болгаш тыва дылда падежтерниц дузазы-биле)	Падеж деп состҮЦ укталганын, кандыг харылзааларны коргҮЗҮп турарын тайылбырлаар (Орус, англи болгаш тыва дылда падежтерниц дузазы-биле). Уругларга дылдыц падеж системазы дээрге чҮҮ деп айтырыгны, падеж дээрге чҮҮ деп айтырыгны ажыдар. https://www.youtube.com/watch?v=AtOz6
		Тыва дылдыц падежтериниц ужур-утказы	1	Катаптаашкын кичээл	ЧҮе аттарыныц падеж болгаш саннарга	ЧҮе аттарын падежтерге оскерлирин катаптадыр (улегерлеттинген чҮе аттарын).
	Демдек ады	Азыраан малдыц оц-чузуну болгаш хар-назынынга хамааржыр демдек аттары (аъттыц,	1	Шинчилел кичээл	Азыраан малга хамаарышкан демдек аттарын темалыг болҮктерге чарып чацчыгары. Демдек аттарныц	Азыраан малга хааарышкан демдек аттарын сонуургадып, оларныц утказын делгемчиди тайылбырлаар.

		черниц аайынче)				
		Тыва болгаш орус дылда демдек аттарының онзагайы	1	Катаптаашкын	Тыва болгаш орус дылда демдек аттарыныңылгалын билген турар.	Орус болгаш тыва дылда демдек аттарының ылгалын билиндирер. Тыва дылда демдек аттарының куштелдирер чада тургузар санчок, аян чок, тулган деп дузалал
		Тыва дылда он илереткен демдек аттары	1		Тыва дылда ецнерниц аттарының катаптаар,	Тыва дылда ецнерниц еске дылдардан ылгалын, чацчылчаан культуразында тыва кижии ак деп чҮНҮ адаарыл? (ак
		Кижиниц аажы-чацын илереткен демдек аттары	1		Портрет чураан демдек аттарының онзагайын шицгээдип алыр	С.А. Сарыг-оолдуц “Ацгыр-оолдуц тоожузундан” Ацгыр-оолдуц омур-хевирин бижээн кезээн сайгарып болур. Ажы-чац илередир демдек аттарын таварыштыр кижиниц иштики делегейи азы даштыкы
		“Тос оолдуг Доктагана кадай” деп тыва улустуц тоолунда демдек	1	Интергация кичээл	Тос оолдуц билир эртемнениндекирип турар демдек аттарын тодарадып, ужур-	Доктагана кадайның тос оглунуц тос эртемнеринде кирип кирип турар демдек аттарын сайгарар.
		Демдек адынга хыналда кичээл	1	Хыналда кичээл	Демдек ады дем темага билиглери	Тыва дылда демдек аттарынга хыналда ажыл
	Сан ады	Уруглар аас чогаалында сан аттарының ажыглалы	2	Интергация кичээл	Тыва улустуц тывызыктарында, бодалгалыг тывызыктарныда, чеченнежири	Матпаадыр - Кызыл: Тываныц ном ҮндҮрер чери, 2010. - 320 а.

					аттарының ажыггалы	
		Тыва дылда ай, хуННү бижири болгаш чугаалаарының чуруму. Орус дылда ай, хуННү бижири, чугаалаарының	1	Шинчилел кичээл	Тыва болгаш орус дылда ай, хуННү бижириниц чурумун шицгээдир, бо ийи дылда ай, хуННү бижири чугаалаарының ылгалын толараалып	Ай-хҮннерни бижээн чалалгаларны, чарлалдарны шинчилеп кеер. “Алдын-Сай” деп типографияның ҮндҮРҮп турар тыва чалагаларының иштин шинчилеп кеер. Тыва дылдыц домак тургузуунуц аайы-биле чалалга азы чаппаллан бижилип болуп
		Тыва болгаш орус дылда дугаар сан аттары	1	Катаптаашкын кичээл	Дугаар сан аттарын ееренип тургаш дугаар деп сестуц немежирин болгаш ооц орус дылда ажыглалы, № деп демдектиц	Албан черлериниц аттарында, кудумчу бажыцарныц дугаарларын айтып бижээнин сайгарып, шинчилеп кеер. Оларны тыва дылче очулдуруп.
		Сан аттарынга хыналда ажил	1	Хыналда кичээл	Тыва дылда сан аттары деп темага хамаарыштыр билиглери катптап,	Тыва дылда сан адынга хыналда ажил

«Тыва дыл» эртеминге 6-гы класска кичээлден дашкаар ажылдың календарь-темалыг планы

№	Кичээлдерниң темалары	Шактарны саны	Кичээлдин хевири	Оереникчиниң ажыл-чорудулгазы	Оередиңге курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)
	Тыва дылдың ег-булези	1	Кичээл таныштырылга	Тыва дылга терел дылдарны (алтай, хакас...) дылдар болгаш оларның эдилекчилери терел чоннарның амыдыралы дугайында медээлер-биле танышкан турар	Тыва дылдың терел дылдарын эдилеп чоруур чоннарның амыдыралында тыва культурага чоок кезектерин таныштырар (кешкун амыдырал, чудулге, уран чуул, аас чогаал) https://postnauka.org/video/15078 В. Плунгян Родство языков.
	Тыва дылда хегжум херекселдериниң аттарының белуктери	3	Шинчилел кичээл	Тыва дылда хегжум херекселдериниң аттарын белуктерге чарып, оларның ук белуктерге хамааржыр утказын тайылбырлап ееренир. Сарыг шажынга, хам чудулгеге,	Чицгине тыва, буддизм болгаш хам чудулге-биле, аччы ажыл-агый-биле харылзаалыг хегжум херекселдериниң аттарын аңгылап, белуктерге чарып еередир. <i>Игил, доштулуур, бызаанчы, кеңгирге, бҮҮРээ, б\шк\р, амырга, шыңгырааш, чадаган, дҮНҮР, орба, хомус</i> чижектег сестерге даяныр. https://www.youtube.Com/@tuvanculturalcenter6467 https://www.youtube.com/watch?v=hMDo2Zbc5Qc Кергузуг материалы кылдыр Тываның национал оркестириниң сайтызында кирген материалдарны ажыглап болур.
	Тыва дылдың диалектилери	1	Катаптаашкын кичээл	Диалекти сестерни ылгап билир. Тыва дылдың диалектилери чугле Тыва иштинде эвес, а Кыдатта болгаш Моолда, Красноярск крайның Минусинскиде бар деп танышкан турар	Тыва дылдың диалектилери чугле Тыва иштинде эвес, а Кыдатта болгаш Моолда, Красноярск крайның Минусинскиде барын таныштырып, кайы-бир диалектиниң онзагайларынга даянып кичээлди чорудуп болур. https://youtu.be/wOPIFk0mZcc Тывадан дашкаар чурттап чоруур Моолдуң Сенгел тываларының чугаазының чижээ
	Тыва дылда	1	Катаптаашк	береникчилер профессионализм	Кандыг-бир мергежилди шилип ап, еереникчилерге

профессионализм нер		ын	сестерниц ажыглалын, оларның онзагайын танып ееренир. Тыва чоннуц мергежилдерин сонуургап ееренир.	таныштырар, чижээ дарган кижиниц ажыглаар терминнери: согар, ояр, эргизер, кагар, кадырар, шуткуур, кудар, маска, кыскаш, хаарыыл, дежу чижектиг сестерге даянып болур. Азы уругларны белуктерге чарып, дараазында мергежилдерни улуп, оларның профессионал сестерин тодараттырар: меге, чылгычы, дарган, хегжумчу, хекемчи. Тыва ундезин культура тевунуц ютуб каналында материалдарны ажыглап болур.
Тыва дылда терминнер	1	Катаптаашк ын	Термин дээрге кандыг бир мергежилдиц кижилериниц аразында бир-ле болуушкунну адап алган, дугуржуп алган, тускай бадылаттынган сес деп билигни шицгээдип, ону аас болгаш бижимел чугаага ажыглап ееренир	Л.Б. Чадамба “Ужуглел” деп номнуц адын чогааткан. Хурээлел - долгандыр амылыг болгаш амылыг эвес бойдус, делегейни хурээлел деп очулдуруп, ажыглап турар. Эге школада ееренир эртем ады. Кандыг-бир мергежилди шилип ап, ында ажыглаттынып турар термин сестерни тодарадып болур, чижээ Э. Намзалдыц «Холу чемзиг авам сецу» деп номда тыва чемнерни кылырын бижээн рецептилерден тодарадып болур.
Жаргонизмнер тыва дылда	1	Кичээл тренинг	Амгы уеде тыва дылда жаргонизмнерниц тыптып, оларны ажыглап турарының айыылын шицгээткен турар.	Жаргонизм сестерниц ажыглалының культурага, ниитилелге, дылга болгаш кижиниц бодунуц сайзыралынга эки эвес салдары дугайында таныштырып, чугаа культуразы дугайында ажылды чорудар. “Кара шериг”, “улуг аалдан” келген сестерниц тарап турарының айыылын таныштырар. “Бистиц” болгаш “ескенин” (круг своих и чужих) деп ийи психологту байдалды ажыглап кичээлди тургузары чугула. Кижиниц чугаазының арыы ооц сагыш-сеткилиц керунчуу деп бодалды уругларга таныштырып еереди.
Дылда фразеологизмнер ниц ужур-утказы	1	Катаптаашк ын	Дылдың фразеология деп кезээ дугайында билиглерин катаптап, делгемчидер.	https://youtu.be/84liMwXhZPg О типах фразеологизмов, задачах фразеографии и ментальном лексиконе человека. Лингвист Анатолий

				Баранов Я.Ш. Хертек «Тувинско-русский фразеологический словарь» (1975), «Русско-тувинский фразеологический словарь» (1985) даянып кичээлди тургузар.
Тыва дылда эмоция илереткен кылыг сестери	1	Шинчилел кичээл	Эмоция дээрге чуу деп айтырны билген турар. Тыва дылда еерушку (эки эмоция) илереткен кылыг сестерин словарьлардан, чогаалдардан чыып ееренир.	Эмоция илередир кылыг сестерин таныштырып, оларны чогаалдардан, словарьлардан ушта бижип, белуктеп чацчыктырар.
Тыва дылда даараныр ажыл-биле харылзаалыг кылыг сестери	1	Шинчилел кичээл	Дарааныр ажылга хамааржыр кылыг сестериниң ажыглалын билген турар.	Тыва дылда даараныр кижиге хамаарышкан кылыг сестериниң ажыглалын сонугадыр. <i>Хаваар (идик-хеп даараарынга), дедир шанчын даараар (чавага кылырда), сырыыр (ширтек, энчек, колун-чирим, огнун куру, содак-шудак чижектиг эдилелдерге), кырлап даараар, чамаар</i> дээн чижектиг сестерге даянып кичээлди чорудар.
Бойдустуц болуушкуннарын илереткен кылыг сестери	2	Шинчилел кичээл	Бойдустуц болуушкуннарын илереткен кылыг сестерин белуктерге чарып ееренир	Хат, суг, чаъс, хар, челээш, чиргилчин, дун, хун дугайында кылыг сестерин еереникчилерни ацгы- ацгы белуктерге чарып алгаш чогаалдардан, словарьлардан диледип, белуктерге чарып, чацчыктырар, чижээ: <i>хат — хадыыр, хадымарлаар, салгыннаар (Овур диалектизи), салгын, сырын, сырыннаар, шуурганнаар, борааннаар, эстээр, сыылаар, коолаар, хуулээр</i> . Сес бурузу хаттыц янзы-буру хевирлерин, байдалын кергузуп турар.
Дириг амытаннарныц кылдыныгларын илередир кылыг сестери	1	Интеграция кичээл	Дириг амытаннарныц кылдыныгларын илереткен кылыг сестериниң	«Чыраа кулун» деп тоолда кулуннуц чоруктарын тодарадыр. Кызыл-Эник Кудажыныц «Кым эц ажыктыгыл?» деп тоолунда дириг амытаннарныц кылдыныгларын кергускен кылыг сестерин тодарадып болур.
Тыва дылда	3	Кичээл	Тыва дылдың дузалал кылыг	Дузалал кылыг сестериниң хулээлгезин

дузалал кылыг сестери		таныштырылга	сестерин билген турар, оларның ажыглалын кичээнгейге алып.	сонуургадаыр, чижээ: <i>тур, чору, чыт, олур</i> деп дузалал кылыг сестериниц <i>наклонение, Үе, залог</i> хевирлерин тургузарынга ажыглалынче кичээнгейни салыр.
Тыва дылда кылыг сезунуц залогтары	1	Катаптаашкын кичээл	Кылыг сестериниц залог тургузар аргаларын катаптаар	Тыва дылдыц кылыг сестериниц залог хевириниц кожумактарын ылгап, катаптаптаар.
Тыва дылда кылыг сезунуц видтери	1	Катаптаашкын кичээл	Кылыг сестериниц вид тургузар аргаларын катаптаар	Тыва дылдыц кылыг сестериниц вид хевириниц кожумактарын ылгап, катаптаптаар.
Кылыг сезунуц наклонениелери	1	Катаптаашкын кичээл	Кылыг сестериниц наклонение тургузар аргаларын катаптаар	Тыва дылдыц кылыг сестериниц наклонение хевириниц кожумактарын ылгап, катаптаптаар.
Тыва дылда наречие	2	Катаптаашкын кичээл	Тыва дылдыц бурунгу кожумактарындан тургустунган наречиелерни билип алып. Оларны тыва дылыц чицгине наречиелери деп адап турар.	Наречиениц домакка туружу, кылыг сезунуц азы демдек адының мурнунга чоруур. Грамматика тувинского языка. Фонетика и морфология // Ф.Г. Исхаков, А.А. Пальмбах - Москва: Издательство восточной литературы, 1961. - С. 417-421. https://vk.com/doc-143371104_667326555?hash=eWoQjm95GnYn43CJZUrdMB5yvZ38bg7ETONSesQVI1w Тыва дылдыц наречиелери ооц бурунгу кожумактарындан тургустунган деп билигни уругларга сонугадыр аргазын тывар.
Силер, болар, силерлер, боларлар - хундукелдиц ат оруннары.	2	Кичээл-тренинг	Силер, силерлер, олар, оларлар - деп тыва дылдыц арынның ат оруннары кижиниц еске кижиге хундукелин кергузуп турар ат оруннарының ажыглалын шицгээди алып.	Силер, силерлер, олар, оларлар - деп арынның ат оруннары ажыглалын, тыва улустуц чугаага хундукелин илередир аргаларының бирээзи дээрзин тодарадып кергузер. Чижеглей чугаа байдалын тургускаш кичээлди тренинг хевиринге чорудары чедимчелиг, чижээ: чугаа авазы биле оглунуц, ачазы биле уруунуц, дарга биле ажылдакчының, ийи эр кижиниц, азы ийи кыс кижиниц аразында, кафеде, театрда, аалда, кудумчуда, садыгда, автобуста дээн

				чижектиг байдалдарны чижеглей ойнап, хундуткелди кергузер аргаларын ойнадыр. Азы уругларга чугааныц болуп турар черин боттарынга шилиттирип алгаш ойнап болур. Азы мендилежип тура бе, азы байырлажып тура бе, азы кандыг байдалда башкы еереникчилерниц билииниц, сайзыралыныц аайы- биле шилип ап болур.
Синтаксис.	1	Катаптаашкын кичээл	Синтаксис дээрге сес каттыжышкыны болгаш домактыц тургустунар аргаларын шинчилеп ееренир эртем.	Хостуг сес каттыжышкыннарыныц сайгарылгазын катаптаар.
Бедуун домак. Медээ домаа.	1	Катаптаашкын кичээл	Домак - синтаксистиц кол кезии, домактыц грамматиктиг ооргазы деп билиглерни катаптаар.	Синтаксистиц кол кезии домак деп билигни катаптаар. Медээ домактары
Айтырыг домаа	2	Катаптаашкын кичээл	Айтырыг артынчылары, айтырыг сестер дузазы-биле, -ыл деп айтырыг кожумааныц дузазы- биле тургустунган домактарныц кегуткен утказын, кузенчиг харыыже ыдалап турар сорулганы ылгап билир. Ук домактарны чогаадып, интонациязын шын салып билир.	Айтырыг артынчылары, айтырыг сестер дузазы-биле, -ыл деп айтырыг кожумааныц дузазы- биле тургустунган домактарныц утказын тодарадып, айтырып турар кижиниц сорулгазын, интонациязын ылгап еередир.
Кыйгырыг домаа. Алгы домаа.	2	Кичээл шинчилел	Реклама сезуглелдеринде кыйгырыг домактарын тып, тыва дылче очулдуруп, оларныц сорулгазын тайылбырлап билир. Тыва дылга реклама сезуглелин бижиб билир.	Орус дылда бижээн реклама сезуглелдерин тыва дылче очулдуруп, кыйгы домактарын тып, оларныц утказын сайгарып еередир. https://www.youtube.com/watch?v=ua3QJPRr9-k&list=PLkNs9n9yJUys0_AHls6tI_3GcdDmiXxJr&index=96 Реклама сезуглелин бижиб еередир.
Домактыц грамматиктиг ооргазы	2	Катаптаашкын кичээл	Домактарныц кол сес биле сеглекичзи н тодарадып, оларныц аразында харылзаазын	Домактыц турргузуунда кол сес биле сеглекчини домактыц грамматиктиг ооргазы деп билигни дамчыдып, бедуун домактыц синтаксистиг

				тодарадып билир.	сайгарылгазын катаптаар.

7 класс (34 шак)

Программаның кезээ	Тема	Шагы	Оереникчиниң ажыл-чорудулгазы	Кичээлдиң хевири	Оередиленгениң курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)
Кирилде кичээл	Тыва дыл - тыва Үндезин культураның кол езээ	1	Тываның сураглыг эртемденнериниң, чогаалчыларының терээн дыл дугайында бодалдарын солун- сеткүүлдерден сонуургап номчуур, радио-телевидение база социал четкилерден дыцнаар. Номчаан чүүлдеринге даянып, амгы Үеде тыва дылдың байдалының дугайында сайгарылгалыг чугаага киржир	Кичээл-беседа, дискуссия	вередилге ному «Тыва дыл», 7 класс Солун- сеткүүлдер Радио-телевидение, социал четкилерден материалдар
Морфология	Кылыг сезҮНге катаптаашкын	3	Кылыг сезҮНҮЦ уjur-утказы болгаш кол грамматиктиг демдектерин катаптаар. Кылыг сезҮНҮЦ дугайында билиглерин ханыладыр, ооц уткалыг белүктерин ацгылап билир. Чугаа кезектериниң иштинден чүве ады биле кылыг сезҮ домактың кол езээн (чугула кежигуннерин) тургузуп турар эц чугула кезектер деп билир, домакка синтаксистиг хҮлээлгезин	Кичээл-катаптаашкын Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	вередилге ному «Тыва дыл», 7 класс Мергежилгелер чыындызы

	Кылыг сезунуц вид, залог хевирлериниц нарын айтырыглары		тайылбырлаар. Кылыг сестериниц тургузуунуц аайы-биле (бедуун, нарын, составтыг) тодарадып билир. Кылыг сезунуц немелде утка илередир хевирлеринин (вид, залог), ылацгыя залогтарныц (болдуруушкун болгаш каттышкан) кожумактарын шын бижиир, домактардан тывар. Оларныц шын бижилгезиниц нарын айтырыгларын башкыныц дузазы-биле сайгарар. Чугаалаар сорулгазыныц аайы-биле кылыг сестерин шын ажыглаар		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чурук Шой - онзагай чурукчу</i> <i>Чурук-биле ажыл: ЧурукШой «Чаа амыдырал»</i>	2	Россияныц чурукчулар эвилелиниц кежигҮНҮ, Тываныц чогаалчылар эвилелиниц даргазы Чурук Шойнуц чогаадыкчы ажыл-ижи-биле таныжар. Дыцнадыглар белеткээр. Башкыныц белеткээн айтырыгларынга даянып, чурукту топтап кеер, ооц дугайында чугааныц планын тургузар, чурукка чогаадыг бижиир	Кичээл-таныжылга Чугаа сайзырадылгазыныц кичээли	«Шой Чурук - воин цвета» (school 1 - library20.blogspot.com) «Знакомьтесь: Шой Чурук» (news/tuva/5177-shoy.html)
Морфология	Причастиелер болгаш	3	Кылыг сезҮНҮЦ тускай хевирлери - причастие болгаш деепричастие	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	вередилге ному «Тыва дыл», 7 класс

	деепричастиелер - кылыг сезунун тускай хевирлери Причастиелиг, деепричастиелиг белҮглелдерге бижик демдектери		дугайында билиглерин ханыладыр. Причастиеенин хей ажыглаттынар (эрткен Үениц, келир Үенин) болгаш эвээш ажыглаттынар (болгалак, болгу дег) хевирлерин ылгаар. Домакка синтаксистиг хҮлээлгезин тодарадыр. Деепричастиеенин хевирлерин (каттышкак, кожаланчак, эрткен, болбас, Үдекчи, кызыгаарлаар) ангылаар, синтаксистиг хҮлээлгезин тодарадыр. Причастие, деепричастиеден составтыг кылыг сезҮ тургузар. Причастиелиг болгаш деепричастиелиг белҮглелдерге бижик демдектерин шын салыр, сезҮглелден тывар, сайгарар, чугаазынга ажыглаар		Мергежилгелер чыындызы
Морфология	Кылыг сезунуц наклонениелеринин чугаанын стильдеринин аайы-биле ажыглалы	4	Кылыг сезҮНҮН наклонениелерин катаптаар, оон хевирлерин (болуушкун, дужаал, даар, чепшээрел, кызыгаарлаар) ангылаар, уткаларын тодарадыр. Тыва дылда Үени илередир аргаларнын бирээзи - кылыг сезҮНҮН болуушкун наклонениезинин Үелеринин уткаларын тодарадыр, танып ылгаар: эрткен Үелер	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	вередилге ному «Тыва дыл», 7 класс Тоолдар, Үлегер домактар, тывызыктар сезҮглелдери www.tuvancorpus.ru <i>Башкыларга ажыглап болур немелде материал:</i>

	СезҮглел-биле ажыл		(шагда эрткен, чоокта эрткен, барымдаалыг, бадыткалдыг); амгы Үелер (тодаргай болгаш тодаргай эвес); келир Үе (болгалак келир Үе). Наклонениелерниц стильдер аайы-биле ажыглалын тодарадыр. Кылыг сезҮНҮЦ морфологтут сайгарылгазын кылыр. Кылыг сезҮНҮЦ хевирлерин аас болгаш бижимел чугаага шын ажыглаар	Бот ажыл	Ооржак Б.Ч. Временная система тувинского языка. - М. :Языки славянской культуры, 2014. - 184 с.
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Кылыг СОЗҮ болгаш ооц тускай хевирлери темага билиглер хыналдазы: сагынгырлар-тывынгырлар моорейи</i>	1	Кылыг сезҮ болгаш ооц тускай хевирлери - причастие, деепричастие деп темаларга уругларның шицгээдип алган билиглерин хынаар. беренген темаларынга хамаарышкан башкының тургусканы янзы-бҮРҮ онаалгаларын кҮҮседир, айтырыгларга харыылаар, белҮктерге демнежип ажылдаар	Кичээл-меерей	
Морфология	Наречие болгаш ооц тургустунар аргалары	2	Наречиениц ниити утказы болгаш грамматиктиг демдектерин, синтаксистиг хҮлээлгелерин катаптаар. Наречиениц тургустунар аргаларын билир, оларны аас болгаш бижимел	Кичээл-быжыглаашкын	бередилге ному «Тыва дыл», 7 класс Тоолдар, Үлегер домактар,

	Наречиениц 4Үе ады болгаш демдек адындан ылгалы СезҮглел-биле ажыл		чугаага шын ажыглаар Наречиелерниц белҮктерин адгылап билир. Наречиени чҮе ады болгаш демдек адындан ылгаар, наречиелер кирген Үлегер домактар, тывызыктардан, тоолдар сезҮглелдеринден тывар, оларның ужур-дузазын тодарадыр	Практиктиг кичээл	тывызыктар сезҮглелдеринге даяныр
Морфология	Улустуц аас чогаалы болгаш тыва чечен чогаалда еттҮНҮг сестерниц ажыглалы	2	0ттҮНҮг сестерниц чугаага ужур- дузазы, уткалыг белҮктерин катаптаар (ыыт-дааш, Үн еттуер сестер, хевир- ДҮРЗҮ еттуер сестер, миннишкин илередир сестер). Тыва чоннуц Үндезин культуразы-биле еттҮНҮг сестер сырый холбаалыг деп билип таныжар. Улустуц аас чогаалында (кожамыктар, тоолдар, тывызыктар), уруглар аас чогаалында (кегҮДҮглер: беп-беп дээн ышкаш уругларны кылаштадып еередири) еттҮНҮг сестерниц ажыглалын хайгаараар, ужур-дузазын тодарадыр. Олар кижиниц сагыш-сеткил илерээшкинин куштелдирер деп бодалга кээри. Хеемей терминнери-биле ееренип таныжар (борбацнадыр, эзецгилээр: ритм тургузар аргалар /аъттыц чоруунга	Кичээл-таныжылга Кичээл-демнежилге (сыгыт-хеемей башкызы азы ыры башкызының киржилгези-биле эрттирип болур)	Уруглар аас чогаалының чыындызы Мария КҮЖҮгет «0ттунчек шҮЛҮк» Черлиг-оол Кууларның «Шораан» деп тоожуундан эгелер («Эдер-Куй», «Агар-Элезин», ...) Каргыраа: https://youtu.be/3RFJAgIIVqQ Хеемей: https://youtu.be/9IUUZ1LpwBk Сыгыт: https://youtu.be/8of4iE9RaL

			демейлеп каан). Борбацнадыр (бир 4Үе иштинде сугну тырыкыланып турар даажы /саарыгланган суг бир дашка деггеш дагжап турарынга демейлээни) Сураглыг сыгытчылар, хеемейжилер дугайында номчуп таныжар. Сыгыт /сыгыртыр (бедик), хеемей (ортаа делегейниц чаяалгазы), каргыраа (Каргыраа сыннары, каргырткайнып турар адыг-мажаалайныц ҮНҮнге демейлээн/ алдыы оранга хамааржыр) дээн ышкаш чоннуц тоолчургу чугааларын, еттҮНҮг сестер кирген сезҮглелдерни тывар, номчуур, сайгарар, оларныц утказын тайылбырлаар. 0ттҮНҮг сестерниц дузазы-биле составтыг кылыг сестерин тургузар. 0ттҮНҮг сестерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар		g Эзецгилээр: https://youtu.be/-0yr7ZXhbvw Борбацнадыр: https://youtu.be/CBzVI0juKzE
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Толевилел тургузары: «Сыгыт-хоомей - тыва чоннуц эртинези», «Улустуц аас чогаалында оттҮНҮг сестерниц</i>	1	Мурнунда кичээлде алган билиглеринге даянып, улустуц аас чогаалы болгаш тыва чечен чогаалда, сыгыт-хеемейде еттҮНҮг сестерниц ажыглалыныц дугайында телевилелдерни белҮктер аайы-биле белеткеп кылыр, кичээлге ажылын камгалаар	Чугаа сайзырадылгазыныц кичээли	вередилге ному «Тыва дыл», 7 класс Солун-сеткҮҮлдер Каргыраа: https://youtu.be/3RFJAgIIVqQ Хеемей:

Дузалал чугаа кезектери	аразынга эвилелдерниц ужур-дузазы Артынчылар болгаш оларның белҮктери Кылыг сезунуц Үелерин тургузарынга артынчыларның ужур-дузазы	2	эвилелдерни белҮктеп ылгаар. Домак иштинге болгаш сезҮглелде домактар аразынга эвилелдерниц ужур-дузазын тодарадыр. Оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар. Эвилелдерлиг домактарга бижик демдектерин шын хереглээр. Эвилелдерни шын бижиир. Эвилелдерниц морфологтуг сайгарылгазын кылыр СезҮглелден артынчыларны тывар, оларны утка аайы-биле (айтырыг, бадыткал, дадагалзалдыц, куштелдирериниц болгаш ылгаарының, даап бодаарының) белҮктээр. Кылыг сезҮНҮЦ Үелерин тургузарынга -п-тыр (барымдаалыг эрткен Үе), -жык/-чык чоп (бадыткалдыг эрткен Үе), -а-дыр (амгы Үе) артынчыларның ужур-дузазы. Тывызыктар, Үлегер домактардан артынчыларны тывар, оларның утказын тайылбырлаар. Дефистеп бижиир артынчыларны шын бижилгезин билир. Артынчыларны чугаага шын ажыглаар. Артынчыларның морфологтуг сайгарылгазын кылыр	(сезҮглел-биле ажыл) Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	дыл», 7 класс Тоолдар, Үлегер домактар, тывызыктар сезҮглелдери вередилге ному «Тыва дыл», 7 класс, Тоолдар, Үлегер домактар, тывызыктар сезҮглелдери <i>Башкыларга ажыглап болур немелде материал:</i> Ооржак Б.Ч. Временная система тувинского языка. - М. :Языки славянской культуры, 2014. - 184 с.
--------------------------------	---	----------	--	--	--

Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Чогаадыкчы бот ажыл (2 кезектен тургустунган: сезҮглел-биле ажыл, тестилиг кезек)	1	СезҮглелди номчуур, ооц темазын болгаш кол бодалын тодарадыр. СезҮглелден дузалал чугаа кезектерин тывар, оларның белҮктерин тодарадыр. Дузал чугаа кезектеринге алган билиглерин хынаарыга тестилерге харыылаар	Билиглер хыналдазы. Бот ажыл	СезҮглел, тест
Морфология	Чугаага аян киирер сестер	2	Чугаа стилиниц бир демдээ сезҮглелде аян сестерин ажыглааны болур деп тодарадыр. Аян сестериниц уткалыг белҮктерин (еерээн, магадаан, муцгараан, корткан болгаш еске-даа) ацгылап билир, бодунуц чугаазынга ажыглап, сагыш-сеткилин шын илередир. Аян сестерин хей ажыглаан чогаалдар, сезҮглелдерден тывар, оларны аянынг номчуур. Рольдап номчуур. Аян сестериниц сезҮглелге ужур-дузазын тодарадыр, сайгарар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	вередилге ному «Тыва дыл», 7 класс, СезҮглелдер: С. А. Сарыг-оол «Ацгыр-оолдуц тоожузу» («Эргин кырында» дээш о.е эгелерни башкы боду шилип алыр)
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	СезҮглел-биле ажыл	2	СезҮглелдерниц янзыларын ылгаар: чурумал, тоожуушкун, угаап боданыышкын. СезҮглел-биле ажылдаар. СезҮглелди аянынг номчуур. СезҮглелдиц темазын болгаш кол бодалын тодарадыр.	Практиктиг кичээл	вередилге ному «Тыва дыл», 7 класс, СезҮглел

			СезҮглелге план тургузар, ооц кезектерин харылзаалыг кылдыр тургузар. Утказын чугаалаар.		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Чогаадыг-чурумал	1	Мурнунда кичээлдерде сайгарып турган сезҮглелинге даянып, чогаадыг бижиир	Чугаа сайзырадылгазының кичээли	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Чыл дургузунда ввренген темаларынга олимпиада	2	Олимпиаданың онаалгаларын кҮҮседир, чыл дургузунда ееренген темаларынга билиин хынаар	Хыналда кичээл	Олимпиданың онаалгазын уругларның билииниң децнелиниң аайы-биле башкы боду тургузуп алыр
	Туцнел кичээл. Ажылдарның сайгарылгазы, частырыглар-биле ажыл	1	Олимпиада ажылдарының сайгарылгазы, частырыглар-биле ажылдаар, дҮРҮмнерни катаптаар. Чаа еереди́лге чылынче угланыышкынның сорулгаларны тургузуп салыр	Кичээл-катаптаашкын	

8 класс (34 шак)

Программаның кезээ	Тема	Шагы		Кичээлдиң хевири	Оередиленгениң курлавырлары (парламал болгаш электроннуң хевирде)
Кирилде кичээл	Терээн дылым - эртиней-байлаам	1	береникчинин ажил-чорудулгазы Тыва дыл - чечен-мерген егбелеривистиң салгалдан салгалче дамчыдып берген эртинези, улустуң аас чогаалында, чечен чогаалдарда кадагалаттыңан деп медереп, тыва чоннуң тегиҮЗҮн, культуразын шинчилеп еерениринге тыва дылдың чугулазын билип алыр	Кичээл-лекция	бередилге ному «Тыва дыл», 8 класс, СезҮглелдер: www.tuvancorpus.ru
Синтаксис	Сес каттыжыышкыннарын ың тургузуунуң аайы-биле модельдери	2	Сес каттыжыышкынының холбааларын аңгылап билер, чугула сезҮНҮЦ аайы-биле белҮктерин тодарадыр. Сес каттыжыышкыннарының тургузуунуң аайы-биле модельдерин билер (д.а. + ч.а., с.а. + ч.а., ч.а. + ч.а., ч.а. + к.с., н. + к.с.) СезҮглелден, домактардан сес каттыжыышкыннарын ушта бижиир, езек болгаш чагырткан сезҮн тодарадыр. Сес каттыжыышкыннарының сайгарылгазын чорудар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	бередилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Мергежилгелер чыындызы
Синтаксис	Домактарның тургузуунуң аайы- биле белҮктери	3	Домактарның тургузуунуң аайы-биле белҮҮн тодарадыр. БедҮҮн домактарны, ийи чугула кижигҮннҮг домактарны танып билер.	Кичээл-быжыглаашкын	бередилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Мергежилгелер

	Ийи чугула кежигҮннҮг домактарга катаптаашкын		Домактыц чугула кежигуннерин, оларның кандыг чугаа кезектери-биле илереттингенин тодарадыр. Сеглекчиниц хевирлерин тодарадыр: кылыг сестуг бедҮҮн, кылыг сестуг составтыг, ат сестҮг составтыг. Сеглекчиниц составында модальдыг сестерниц домакка ужур-дузанын тайылбырлаар. Кол сес биле сеглекчиниц аразынга бижик демдээн (тирени) салыр ДҮРҮМНҮ билир. Делгерецгей эвес домактыц синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Кичээл-катаптаашкын Практиктиг кичээл	чыындызы
Синтаксис	Домакты ийиги черге кежигуннер-биле делгередир	3	Домактыц ийиги черге кежигуннерин тодарадып билир. Домактыц ийиги черге кежигуннерин (дорт болгаш доора немелделер, тодарадылга болгаш капсырылга; Үениц, туруштуц, кылдыныг аргазының, чылдагаанның болгаш сорулганың, хемчегниц байдалдарын) болгаш оларның кандыг чугаа кезектери-биле илереттингенин тодарадыр. Делгерецгей эвес домакты ийиги черге кежигуннер-биле делгередир. Делгерецгей домактыц синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	бередилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Мергежилгелер чыындызы
Чугаа	Чогаадыкчы ажыл.	1	Бердинген сезҮглелди номчуур,	Практиктиг кичээл	СезҮглел

чорудулгазы. Чугаа культуразы	(. 'озуглел-бные ажыл		онаалгаларын кҮҮседир. БодҮҮн домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, чугаа кезектерин айтыр, бижик демдектерин салыр. Соолу домактан сос каттыжыышкыннарын ушта бижиир, сайгарылгазын кылыр		
Синтаксис	Чацгыс чугула кежигҮннҮг домактарның чугааның стильдериниң аайы- биле ажыглалы	3	Ийи чугула кежигҮннҮг домактардан чацгыс чугула кежигҮннҮг домактарны ылгап билир. СозҮглелден чацгыс чугула кежигҮннҮг домактарны тывар, хевирлерин тодарадыр, чугааның стильдериниң аайы-биле оларның ажыглалын хайгаараар: соглекчи хевирлиг (тодаргай арынның домак, тодаргай эвес арынның домак, арын чок) болгаш кол сес хевирлиг (ат домаа) чацгыс чугула кежигҮннҮг домактар. СозҮглелге чацгыс чугула кежигҮннҮг домактарның ужур-дузазын тодарадыр	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	боредилге ному «Тыва дыл», 8 класс, СозҮглелдер: www.tuvancorpus.ru Мергежилгелер чыындызы
Синтаксис	Диалогта долу болгаш долу эвес домактар	2	Долу болгаш долу эвес домактарны ылгаар. СозҮглелдерде оларның ажыглалын хайгаараар. Домак состерни билир. Диалог тургузарынга долу болгаш долу эвес домактарны, домак состерни ажыглаар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	боредилге ному «Тыва дыл», 8 класс, Мергежилгелер чыындызы
Чугаа чорудулгазы. Чугаа культуразы	Чогаадыкчы ажыл. СезҮглел-биле ажыл	1	Бердинген созҮглел-биле ажылдаар. Ийи болгаш чацгыс чугула кежигҮннҮг	Практиктиг кичээл	СозҮглел

			бедҮҮн домактарныц синтаксистиг сайгарылгазын кылыр, чугаа кезектерин айтыр.		
Синтаксис	Чацгыс аймак кежигуннер-биле нарынчыттынган домактарга бижик демдектери	2	СезҮглелден нарынчыттынган домактарны тывар. Чацгыс аймак кежигуннер-биле нарынчыттынган домактарны тодарадыр. Чацгыс аймак кежи^ннерлиг домактарга бижик демдектерин шын бижиир болгаш Үн аянын сагыыр	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	бередилге ному «Тыва дыл», 8 класс, СезҮглелдер: www.tuvancorpus.ru
Чугаа чорудулгазы. Чугаа культуразы	<i>Надя Рушева - мецге чырыткы</i> <i>Чурук-биле ажыл: Надежда Рушеваныц «Балет» темазынга чуруктары</i>	2	Салым-чаяанныг аныяк чурукчу Надежда Рушеваныц чуртталгазы болгаш чогаадыкчы ажыл-ижи-биле таныжар. Дыцнадыглар белеткээр. Башкыныц белеткээн айтырыгларынга даянып, чурукту топтап кеер, ооц дугайында чугааныц планын тургузар, чурукка чогаадыг бижиир. Чацгыс аймак кежигуннер-биле нарынчыттынган домактарны чогаадыгга ажыглаар	Кичээл-таныжылга/ Кичээл-экскурсия Чугаа сайзырадылгазыныц кичээли	Алдан-Маадыр аттыг национал музейже экскурсия Е. Т. Танова «Иениц салым-хуузу» Надежда Рушеваныц «Балет» темазынга чуруктары «О жизни самой юной художницы» (lyarder.livejournal.com/s/39362html)
Синтаксис	Тускайлаашкынныц домакка ужур-дузазы	4	Тускайлаашкын деп чҮл, ооц домакка ужур-дузазын катаптаар.	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	бередилге ному «Тыва дыл», 8 класс,

	Нарынчиттынган домактың синтаксистиг сайгарылгазы		Тускайлаан кезигуннер-бшле (причастиелиг, деепричастиелиг, децнелгелиг белҮглелдер-биле; адалгалар, киирилде сестер, киирилде домактар-биле) нарынчиттынган домактарны аңгылаар. Оларны кандыг сорулга-биле ажыглаанын тодарадыр. Нарынчиттынган домактарга бижик демдектерин болгаш Үн аянын сагыыр. Чечен чогаалга нарынчиттынган домактарның уjur-дузанын тайылбырлаар, чогаал сезҮглелдеринден тывар. Оларны аас болгаш бижимел чугаага ажыглаар		СезҮглелдер
	<i>Нарынчиттынган домактарга билиглер хыналдазы</i>	1	Тестиниң онаалгаларын кҮҮседир	Тести-биле ажыл	
Чугаа чорудулгазы. Чугаа культуразы	Чугааның янзылары болгаш хевирлери	3	Чугааның янзыларын (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын) ылгаар. База чугааның хевирлерин (диалог, полилог, монолог) аңгылаар. СезҮглелдерге даянып, чугааның янзыларын тургузар. Диалог, монолог, полилогтуң ажыглалын хаайгаараар, чугаазыңга ажыглаар	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	бередилге ному «Тыва дыл», 8 класс, СезҮглелдер: www.tuvancorpus.ru
	Сес каттыжыышкыны болгаш бегҮҮН	2	беренген темаларын катаптаар, янзы- бҮРҮ ажылдың хевирлерин кылыр (ном-	Кичээл-катаптаашкын Практиктиг кичээл	бередилге ному «Тыва дыл», 8 класс,

	домактыц хевирлеринге тҮЦнел катаптаашкын		биле ажыл, сезҮглел-биле ажыл, аянныг номчулга, бот ажыл)		СезҮглелдер
	<i>Чыл дургузунда ееренген темаларынга олимпиада</i>	2	Олимпиаданыц онаалгаларын кҮҮседир, чыл дургузунда ееренген темаларынга билиин хынаар	Хыналда кичээл	Олимпиданыц онаалгазын уругларныц билииниц децнелиниц аайы-биле башкы боду тургузуп алыр
	<i>Ажылдарныц сайгарылгазы, частырыглар-биле ажыл Туцнел кичээл</i>	1	Олимпиада ажылдарыныц сайгарылгазы, частырыглар-биле ажылдаар, дҮРҮмнерни катаптаар		
		1	8-ки класска ееренген темаларынга катаптаашкын. БелҮктерге ажылдаар, айтырыгларга харыылаар	Кичээл-викторина	

9 класс (34 шак)

Программаның кезээ	Тема	Шагы		Кичээлдиң хевири	Оередилгениң курлавырлары (парламал болгаш электроннуг хевирде)
Дыл дугайында ниити билиглер	Тыва дыл - эрте-бурун шагдан амгы Үере чедир тыва чоннуң культура болгаш теегузунуң кадагалакчызы Тываның девискээринге ажыглап турган бижиктер	3	Оереникчиниң ажил-чорудулгазы Чоннуң теегузун болгаш культуразын билип алырынга терээн дылдың ужур-дузазының дугайында чугаага киржир. Тываның девискээринде бижиктер тураскаалдарын, оларның теегузун номчуп сонуургаар, интернет четкизинден, музейден кеер. Тываның хаяларында бижиктер дугайында эртем-шинчилелдиг ажилдарны сонуургаар. Барыын-Хемчиктиң Бижиктиг-Хаяда болгаш Улуг-Хем девискээринде хаяларда чуруктар (петроглифтер), Орхон-енисей бижиктериниң дугайында база тевут, моол бижиктерни ажыглалының дугайында дыцнадыглар, презентацияларны белеткеп, семинарга киржир. Тыва дылдың шинчилекчилери болгаш оларның эртем	Кичээл-лекция, беседа Кичээл-экскурсия Кичээл-семинар	вередилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Национал музейниң бижикке хамаарышкан делгелгези (сайтызы: музейтыва.рф)

вске кижиниц чугаазын дамчыдар аргалар	Цитата - дорт чугааныц бир хевири	2	ажылдарының чижектери-биле таныжар. Тыва дылдың хевирлерин ылгап тодарадыр. Тыва дугайында сезҮглелдерни сайгарар, сес курлавырын байыдар, терээн чериниц дугайында билиглерин делгемчидер. СезҮглелдерден херек медээлерни тывар. Чогаадыг бижииринге медээлерни чыыр Дорт чугаалыг домактарга бижик демдектерин катаптаар. Аас болгаш бижимел чугаага (чогаадыгларга, эдертиглерге база о.е) цитаталарны шын ажыглаар	Кичээл- быжыглаашкын	вередилге ному «Тыва дыл», 9 класс, СезҮглелдер
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Чогаадыг “Терээн дылым -эртине- байлаам ”</i>	1	Мурнунда кичээлдерге алган билиглеринге даянып, чогаадыгны бижиир. Терээн дыл дугайында цитаталарны ажыглаар. Шын бижилгениц дҮРҮмнерин сагыыр	Чугаа сайзырадылгазы	
Синтаксис болгаш пунктуация	Нарын домактарның белҮктери	1	Нарын домактарның белҮктерин чагырышпаан, чагырышкан деп ылгап билир, оларның кезектериниц аразында холбажыр аргаларын тодарадыр	Кичээл- быжыглаашкын	вередилге ному «Тыва дыл», 9 класс,
	Чагырышпаан нарын домактыц кезектериниц	2	Чагырышпаан нарын домактыц кезектериниц каттыжар аргаларын тодарадыр, ацаа бижик	Кичээл- быжыглаашкын	вередилге ному «Тыва дыл», 9 класс,

	каттыжар аргалары		демдектерин шын салыр. Чагырышпаан нарын домактыц синтаксистиг сайгарылгазын кылыр		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда ажыл</i>	1	Хыналда ажылды кҮҮседир, нарын домактарныц синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Билиглер хыналдазы	вередилге ному «Тыва дыл», 9 класс,
		5	Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домак, оларныц холбажыр аргалары тодарадыр. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарныц янзыларын ацгылаар, оларны чугааныц стильдериниц аайы- биле ажыглалын хайгаараар (уениц, тодарадылганыц, немелдениц, даар байдалдыц, черҮлдээниц, сорулганыц, чылдагаанныц, децнелгениц, туруштуц, кылдыныг аргазыныц тайылбыр домактары), оларга бижик демдектери шын салып ееренир. Чагырышкан нарын домактыц синтаксистиг сайгарылгазын кылыр	Кичээл-быжыглаашкын	
	Кичээл-зачёт	1	Чагырышкан нарын домак	Билиглер	

	Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазы		дугайында билиглерин хынаар	хыналдазы	вередилге ному «Тыва дыл», 9 класс, Мергежилгелер чыындызы
		1	Нарын синтаксистиг конструкцияларның сайгарылгазын кылыр, бижик демдектерин тайылбырлаар	Практиктиг кичээл	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Эдертиг</i>	2	Бижиткен сезҮглелди дыцнаар, эдертигни чурум ёзугаар бижиир	Чугаа сайзырадылгазы, билиглер хыналдазы	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	СезҮглелдиц тургузуу болгаш кол демдектери СезҮглелдиц лингвистиктиг сайгарылгазы	3	СезҮглелдиц кол демдектерин (уткалыг кезектерге чарлыры, утка талазы-биле чацгыс аай болуру, кезектериниц аразында харылзаалы) тодарадыр. Абзац - чугааныц стиль- композициялыг ҮЗҮНДҮЗҮ, ол микротемаларны ацгылап турар деп билир. СезҮглелдиц уткалыг кезектерин ылгаар. Домактарның болгаш сезҮглелдиц кезектерин харылзаштырып турар аргаларны тодарадыр. СезҮглелдиц тургузуун тодарадыр. СезҮглелди тургузар база ону эде тургузарының кол хевирлерин	Кичээл- быжыглаашкын Практиктиг кичээл	вередилге ному «Тыва дыл», 9 класс, СезҮглелдер: www.tuvancorpus.ru

			(план, тезис, конспект, аннотацияны) ажыглаар. СезҮглелдиц дылының онзагайын сайгарар		
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	Чогаадыг «Кым болур мен?» азы «Торээн Тывамга»	1	«Кым болур мен?» азы «Терээн Тывамга» деп темага 3-4 абзацтан тургустунган чогаадыг бижиир	Чугаа сайзырадылгазы	вередилге ному «Тыва дыл», 9 класс, М.247
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	СезҮглел-биле ажыл	1	СезҮглелди кичээнгейлиг дыцнаар. СезҮглелдиц уткалыг кезектерин (микротемаларын) тодарадыр. Утказын шын дамчыдар. Дылдың нормаларын сагыыр	Практиктиг кичээл	СезҮглел
Стилистика болгаш чугаа культуразы	Эртем стилиниц сезҮглелдерин тургузары. Илеткел бижири Солунга статья бижири («Баштайгы башкым») Резюмени тургузары Амы-хууда болгаш социал четкилерге	4	Ном болгаш чугаа стильдерин катаптаар. Ном стилиниц янзыларын (эртем, публицистика, албан-херек) ылгаар, ооц кол жанрларынга сезҮглелдер тургузар (илеткел), публицистика (солунга статья), албан-херек (бодунга резюме бижиир). Чугаа стилиниц бир хевири болур чагаалажылганы чорудуп ееренир	Кичээл-быжыглаашкын Практиктиг кичээл	вередилге ному «Тыва дыл», 9 класс, дҮРҮмнерни номчуур

	чагаалажылга		(кижилерниц аразында амы-хууда чагаалар, социал четкилерге чагаалар бижиириниц онзагайы). Чагаалажылга Үезинде чугаа культуразын, шын бижилгениц дҮРҮмнерин сагыыр, сестерни чептуг ажыглаар		
Дыл дугайында ниити билиглер	5-9 класстарга ееренген чҮҮлдеринге тҮЦнел	3	5-9 класстарга ееренген чҮҮлдерин катаптаар, янзы-бҮРҮ хевирлерниц ажылдарын кылыр	Кичээл-катаптаашкын Кичээл-меерей	бередилге ному СезҮглел
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>Хыналда эдертиг Ажылдың сайгарылгазы</i>	2	ТҮЦнел хыналда эдертигни бижиир. Частырыглар-биле ажылды кылыр	Билиглер хыналдазы	
Чугаа чорудулгазы болгаш чугаа культуразы	<i>«Торээн дылды ееренири чугула бе азы...»</i>	1	Диспутка киржир. Бердинген айтырыгга хамаарыштыр бодалын илередир,бадыткап, туцнеп билир. Чугаа культуразын, диспуттуц дҮРҮмнерин сагыыр	Кичээл-диспут	